

OOK ELECTORALE GEOGRAFIE IS NIET (POLITIEK) NEUTRAAL

Neem een willekeurige nieuwsshow vlak na lokale of nationale verkiezingen, en de kans is groot dat je exitpolls of resultaten aan de hand van kleuren of diagrammen op een kaart geprojecteerd ziet. Veel meer dan de partij met de meeste stemmen in een bepaalde gemeente of regio wordt er echter zelden getoond. Tenminste, tot enkele jaren geleden. De laatste jaren halen inzichten uit electorale geografie wel vaker mainstream media. AGORA loodst u doorheen de laatste trends van deze boeiende subdiscipline.

Heeft u het ook al, beste lezer, dat u bij het denken aan verkiezingsresultaten in kaarten begint te denken? Ziet u ook de rode en blauwe staten - misschien wel inclusief *swing states* - voor u wanneer u aan Amerikaanse presidentsverkiezingen denkt? En denkt u bij het Brexitresultaat aan het remain-eiland Londen te midden van een leave-Engels hinterland? Of heeft u toch eerder de generatiekloof onthouden tussen remain-jongeren en leave-ouderen? De Tweede Kamerverkiezingen waar de 'Bible Belt' makkelijk te spotten is? De geeloranje Vlaamse kaart met roodgroene steden en roodblauwe kaart in Wallonië bij Belgische verkiezingen? U bent ongetwijfeld niet de enige. Meer en meer haalt electorale geografie een breder publiek. Er zijn relatief weinig thema's waarbij de link met geografie, of toch zeker met kaarten, zo duidelijk wordt gelegd in doorsnee media. Tot enkele jaren geleden bleven die kaarten evenwel beperkt tot het inkleuren van gebieden volgens de partij met de meeste stemmen of het resultaat van exitpolls bij referenda - al bij al vrij beschrijvend en eerder beperkt qua invalshoeken. Van een echte geografische analyse was eigenlijk geen sprake, of toch niet in media die op

een breed publiek mikken. Binnen de academische wereld bestaan uitvoerige electorale analyses (logischerwijze) al langer, ook in combinatie met bredere politiek- en sociaalgeografische analyses. Zo werd in de Belgische context in 1990 het boek 'Barsten in België' uitgebracht, geschreven door 'Mort Subite' (een werkgroep van Belgische professoren genoemd naar het café in Brussel waar ze vergaderden). In dit boek werden onder meer electorale analyses van Kamerverkiezingen in verband gebracht met levensbeschouwelijke assen (bijvoorbeeld katholiek of officieel onderwijs, veel of weinig kerkgang) en sociaaleconomische processen (zoals ongelijke mate van industrialisatie). Het resultaat is een geografische analyse die vertrekt van de wisselwerking tussen ruimtelijke scheidingslijnen en maatschappelijke breuklijnen, en in een beweging het Belgische stemgedrag van enkele decennia verklaart. Om maar te zeggen: electorale geografie is zeker niet nieuw.

Meer recentelijk halen geografische analyses van stemgedrag of polls wel vaker landelijke media. Zo komt Josse de Voogd regelmatig aanschuiven bij televisiestudio's en leert hij Nederland zo waarom er naast een 'Bible Belt' nu ook een 'Green Belt' te bespeuren is op

de verkiezingskaart. En ook hij plaatst verkiezingsresultaten in een breder historisch en ruimtelijk kader.

Spelregels

Hoe interessant geografische analyses van stemgedrag ook mogen zijn, er is een ander aspect dat de rode draad vormt van dit themanummer. Een aspect dat het bovendien zelden of nooit haalt bij verkiezingsshows, namelijk: hoe komen electorale analyses tot stand? Of nog: wat onderzoeken we eigenlijk wanneer we 'verkiezingen' analyseren, hoe onderzoeken we dit en wat kunnen we daaruit leren? Met andere woorden, hoe komt kennis rond verkiezingen, en bij uitbreiding democratie of politiek tot stand? Wat je onderzoekt en hoe je dit doet, bepaalt immers ook wat we wel en niet kunnen leren uit electorale analyses, en wat we kunnen aanvangen met verkiezings- en exitpolls, om maar iets te noemen.

Zo kunnen electorale analyses niet alleen iets zeggen over wie op welke partij of persoon stemt, maar is het ook van belang om de spelregels van verkiezingen te analyseren. Wie mag wel of niet stemmen, op basis van welke criteria gebeurt dit, wat betekent dit voor de representativiteit en draagvlak van verkozenen? Binnen de Europese Unie bestaat sinds het verdrag van Maastricht in 1996 het migrantenstemrecht, wat toelaat dat mensen van buiten de Europese Unie kunnen stemmen voor het lokale niveau, maar niet voor het nationale of Europese niveau. Wie mag zich kandidaat stellen om verkozen te worden? Kan je je als onafhankelijke kandidaat stellen of moet je worden voorgedragen worden door een (bestaande) politieke partij? Of moet je een partij oprichten en welke voorwaarden horen daar dan bij? Bestaat er een verkiezingsdrempel (dit is een minimum percentage dat een partij moet halen om verkozen te worden – in België ligt de verkiezingsdrempel op 5%) en wat gebeurt er met de stemmen voor partijen die uiteindelijk de drempel niet halen? Maar niet alleen spelregels over de toegang tot verkiezingen (als stemmer of kandidaat) tellen mee, ook andere spelregels zijn van belang: hoe verloopt de zetelverdeling? Wordt een president, premier, burgemeester, ... rechtstreeks verkozen? Worden er paarsgewijze verkiezingen georganiseerd, of mogen de twee personen met de

meeste voorkeursstemmen naar de volgende ronde? En, eens verkozen, wie heeft het recht op initiatief om een coalitie tot stand te brengen? Deze spelregels zijn niet neutraal en iedereen kent wel een voorbeeld waarbij machthebbers de regels zo aanpassen dat de macht kan behouden blijven. Maar niet alleen wie kandidaat is, durft al eens strategisch omgaan met de spelregels. Ook wie gaat stemmen kiest er soms voor om heel strategisch te stemmen.

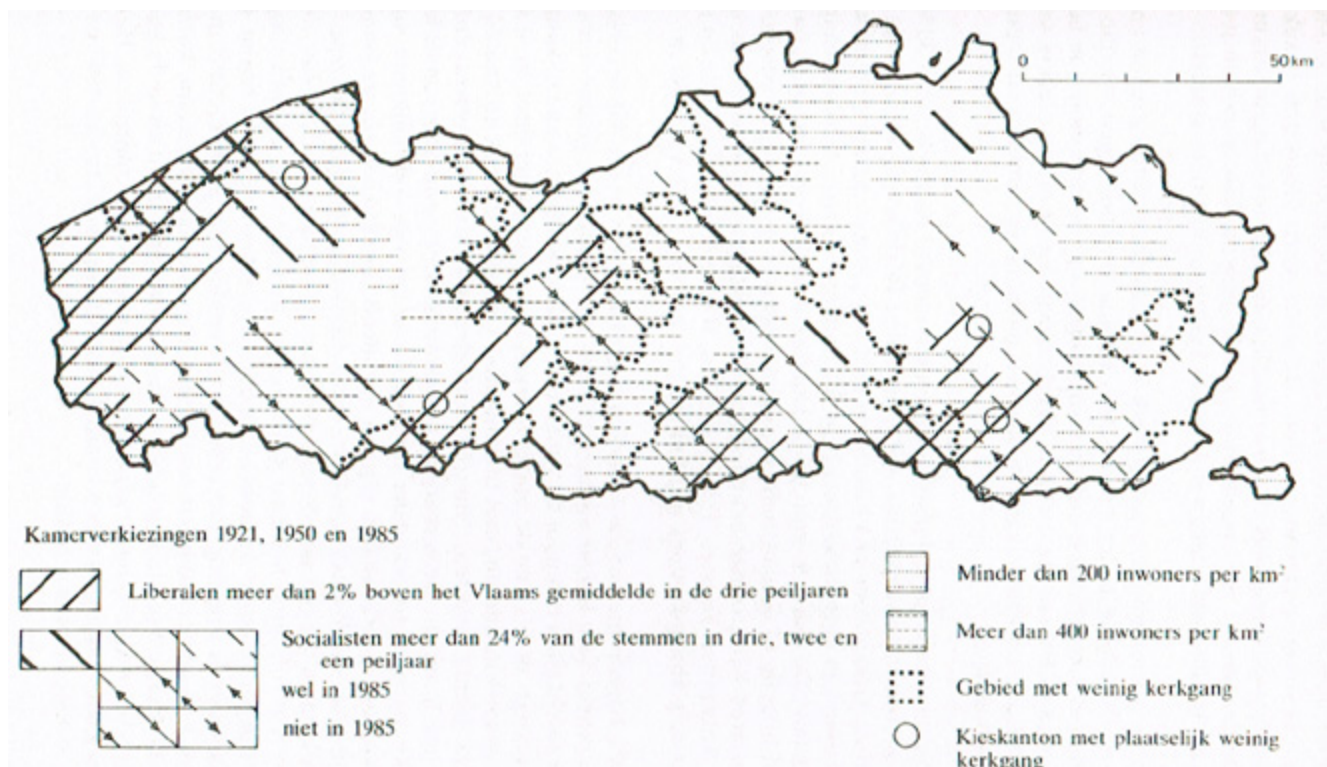
Hoe komen electorale analyses tot stand?

Afbakening en schaal

Ook wat betreft afbakening van kiesdistricten bestaan er een heleboel spelregels, die al eens worden gewijzigd in functie van bepaalde doelstellingen. Het bekendste voorbeeld is ongetwijfeld dat van *gerrymandering*, wat eigenlijk zoveel betekent als het hertekenen of manipuleren van kiesdistricten, genoemd naar de gouverneur van Massachusetts (VS) Elbridge Gerry in 1812. Toen werd naar gewoonte de grenzen van de kiesdistricten aangepast aan de demografische cijfers (om zo congresdistricten een gelijk aantal kiezers te geven). De grenzen werden hertekend in de vorm van een salamander, wat toeliet om in meer districten een meerderheid te krijgen voor de Democratische partij waar gouverneur Gerry toe behoorde, dit ten koste van de federalistische partij. Sindsdien staat Gerry-mandering (de samentrekking van de achternaam van de gouverneur met de *salamandervorm* van het district) bekend als het 'optimaliseren' van stemmen door het manipuleren van grenzen

Liberalisme en socialisme in Vlaanderen 1921-1985.

Bron: Mort Subite

Demonstratie in Barcelona voor de Catalaanse onafhankelijkheid. Bron: Kylli Kittus (Unsplash)

van kiesdistricten. Er bestaan zelfs verschillende methoden voor, die het midden houden tussen cynisme en creativiteit. Zo worden kiesdistricten soms samengevoegd wanneer in elk district 1 kandidaat (van de tegenpartij) sterk staat, waarbij na het samensmelten slechts 1 kandidaat meer overblijft. Maar evengoed worden soms kiesdistricten samengevoegd waarbij het ene uit een meerderheid van laagopgeleiden bestaan en het andere uit een meerderheid van hoogopgeleiden. Het resultaat is een kiesdistrict dat op het eerste zicht 'mooi in evenwicht' lijkt, maar waarbij de opkomst van hoogopgeleiden bij verkiezingen altijd hoger ligt en zo alsnog deze groep de overwinning zal behalen. Hoewel in België of Nederland de kiesdistricten minder makkelijk gewijzigd worden, en zeker niet telkens de volkstellingen volgt, speelt de discussie voor deze of gene afbakening evengoed mee in politieke overwegingen. In België is er het beruchte voorbeeld van het kiesdistrict Brussel-Halle-Vilvoorde, dat sinds de invoering van de taalgrens in 1963 twee taalgebieden (het tweetalige Brussel en het Nederlandstalige Halle-Vilvoorde) omvatte. Het dossier heeft tot 2012, wanneer de kieskring uiteindelijk gesplitst werd, menig verhitte communautaire discussies en zelfs een val van de regering (Leterme II) veroorzaakt.

Electoral geografie is meer dan verkiezingen alleen

Behalve de afbakening bepaalt ook de schaal van kiesdistricten verkiezingsresultaten, en bij uitbreiding de democratische legitimiteit die daarmee samengaat. Gaan we nog even door op de Belgische kiesdistricten: daar is het niet mogelijk om wonende in

Vlaanderen voor een Franstalige kandidaat te stemmen, aangezien er geen federale kieslijsten zijn (ook niet voor het federale niveau). Maar ook andere vraagstukken doemen op. Wat bijvoorbeeld met regio's die onafhankelijk willen worden: mag de regio daarover beslissen, of beslist het land waartoe die regio op dat moment behoort mee? Mag bij wijze van spreken Catalonië bepalen of ze onafhankelijk willen worden bij een referendum, of mag heel Spanje mee stemmen? Ook hier bepalen schaal en spelregels het politieke gebeuren, en is het bijgevolg meer dan relevant om deze mee te nemen binnen electorale analyses.

Methode

Toch is reflectie over de spelregels van verkiezingen alleen niet voldoende om gedegen electorale analyses uit te oefenen. Het is evenzeer van belang wat het effect van onderzoek op verkiezingsresultaten is. Zo heeft onderzoek al vele malen aangetoond dat verkiezingspolls (dus niet exitpolls) meer zelf het resultaat beïnvloeden dan dat ze effectief een afspiegeling zijn van een bepaalde realiteit. Zulke polls beïnvloeden campagnes en stemgedrag, al was het maar omdat kiezers bijvoorbeeld strategischer stemmen of spindoctors en andere campagneleiders afgaan op deze polls om bepaalde thema's meer of minder te benadrukken. Ook indirect kan er een verband zijn, simpelweg omdat er *gedacht* wordt dat polls een effect zullen hebben, waardoor ze ook effectief een effect hebben. Dit soort overwegingen halen het evenwel zelden in media, en leggen bijgevolg ook een belangrijke methodologische, ethische, en politieke verantwoordelijkheid bij de onderzoekers in kwestie.

Niet enkel hoe of wanneer de resultaten naar buiten gebracht worden is belangrijk. Ook de manier waarop die analyses tot stand komen, is relevant, en blijft al te vaak onderbelicht. Zoals bij elk ander onderzoek wordt het resultaat mee gevormd door de gekozen methode en de context waarin het onderzoek gebeurt. Kies je als onderzoeker voor kwantitatieve of kwalitatieve methoden? Welke gegevens zijn er voorhanden, en op welk schaalniveau heb je deze gegevens? Hoe worden deze geanalyseerd, en hoe kom je tot resultaten? Al te vaak wordt bijvoorbeeld de zogenaamde ecologische fout bij statistische analyses gemaakt: tendensen die

op het niveau van de groep kunnen worden waargenomen, zeggen niets over de mate waarop deze betrekking hebben op het niveau van het individu. Ook het verwarren van correlatie (twee variabelen komen samen voor) wordt nog vaak verward met causatie (het voorkomen van de ene variabele is een (rechtstreeks) gevolg van de andere variabele). Maar niet alleen het correct interpreteren van de analyse en data is van belang, maar ook vanuit welk standpunt analyses worden gemaakt, en welke assumpties daaraan ten grondslag liggen. Daar waar veel kwantitatieve analyses vertrekken van het idee van de neutrale, objectieve wetenschapper die 'van buitenaf' analyseert, komt in kwalitatieve methodes, en zeker diegene die gestoeld zijn op feministische benaderingen, de mate waarin je jezelf binnen je analyse positioneert meer aan bod.

Diverse bijdragen

De auteurs uit voorliggend themanummer nemen allemaal op hun eigen manier positie in binnen deze debatten. De spits wordt afgebeten door Virginie Mamadouh. Zij beschrijft in haar bijdrage wat geografen toevoegen aan electorale analyses maar vaak door politicologen over het hoofd wordt gezien: context en plaats. Dit komt telkens opnieuw aan bod in de vele aspecten die electorale geografen onder de loep nemen: van het belang van plaats of buurt op kiesgedrag tot beïnvloedingsprocessen van verschillende schaalniveaus op mekaar over de geografie van kiesstelsels. Op die manier toont ze aan dat electorale geografie meer is dan verkiezingen alleen, maar krijgen we ook een historisch overzicht van het vakgebied van electorale geografie: van de beginjaren tot kwantitatieve methoden in de jaren 60-70 van de 20ste eeuw en de meest recente tendensen die electorale geografie op een heel andere manier benaderen. Zo is er meer aandacht voor feministische en niet-representatieve methodes en theorieën binnen politieke geografie. Maar, zo merkt Mamadouh terecht op, "alternatieve verkiezingsgeografieën en de meer traditionele kwantitatieve geografie lijken vooralsnog mijlen uit elkaar te staan". Er is met andere woorden niets mis met meer traditionele kwantitatieve geografie, het vertelt alleen niet het volledige verhaal.

Sociale, religieuze of culturele identiteiten houden zich niet aan administratieve grenzen

Suzanne Akkerhuis en Filip De Maesschalck vullen in hun bijdragen alvast een eerste lacune, namelijk: wie stemt er niet? Suzanne Akkerhuis kijkt daarbij naar de Europese verkiezingen, en vraagt zich af wie in Nederland ervoor kiest niet te stemmen bij deze verkiezingen. Filip De Maesschalck doet hetzelfde, maar kijkt in de Belgische context naar wie de groep mensen is die niet stemt bij de (federale) kamerverkiezingen. Saillant detail: in België is er, in tegenstelling tot vele andere landen, wel opkomstplicht. De Maesschalck kijkt hierbij niet enkel naar de groep mensen die mag stemmen maar ervoor kiest dit niet te doen, maar hij probeert ook de groep mensen die niet mag stemmen in kaart te brengen. Het is een leemte die al te vaak onbesproken blijft en alleen al daarom zijn deze twee bijdragen een erg relevante toevoeging aan bestaande debatten rond democratische legitimiteit van verkiezingen. Akkerhuis en De Maesschalck tonen aan dat de groep niet-stemmers groeit, zowel in Nederland als in België, wat in ieder geval zeker iets zegt over de mate waarin (groepen) burgers zich betrokken voelen bij politiek en wie hen vertegenwoordigt.

Beide auteurs hanteren een kwantitatieve benadering, wat meteen betekent dat ze afhankelijk zijn van de beschikbare informatie. Akkerhuis beschrijft de zoektocht naar data op een relevant schaalniveau. Zoals het artikel van Mamadouh ons al leerde: plaats en context is van belang, dus is een kleiner schaalniveau (een buurt of wijk, wie weet wel een straat) een interessante en vooral fijnmazige manier om te begrijpen waarom mensen ervoor kiezen niet te stemmen. Maar het zijn net deze data die niet altijd beschikbaar zijn, zoals Akkerhuis goed aantoont.

Ook Joachim van der Steen botst tegen dit probleem, wanneer hij aantoont dat bepaalde sociale, religieuze of culturele identiteiten zich niet houden aan administratieve grenzen, en daardoor een vertekend beeld kunnen geven in verkiezingsresultaten. Hij houdt een pleidooi om meer kwalitatieve onderzoekstechnieken te gebruiken om zo beter inzichten te krijgen in specifiek stemgedrag.

De verschillende bijdragen tonen dus aan dat de manier waarop electorale geografie tot stand komt en hoe die resultaten worden geproduceerd mee een werkelijkheid creëren en bijgevolg niet in een (politiek) vacuüm tot stand komen. Interessant hierbij is om te zien hoe de verschillende auteurs zich meer of minder binnen hun eigen onderzoek positioneren. Waar De Maesschalck er bewust voor kiest om als onderzoeker geen standpunt in te nemen, positioneren Akkerhuis en zeker ook van der Steen zich expliciet in het debat. Met ook een diversiteit aan methoden zorgt dit themanummer er dan toch - zij het ietwat schoorvoetend - voor dat verschillende benaderingen elkaar vinden. Het is nog ver van de pluralistische dialoog waar Mamadouh naar lijkt te streven, maar wie weet inspireert het anderen om hierop voort te bouwen.

Literatuurselectie

- Aalberg, T., & Van Aelst, P. (2014). "Who is afraid of preelection polls? How perceptions of polls influence support for polling regulations among elites. *International Journal of Public Opinion Research*, 26(4), 517-530.
- Mamadouh, V., & van der Wusten, H. (2014). "Lidmaatschap Europees Parlement als carrièrestap." *Geografie*, 23(2), 36-39.
- Mort Subite (1990) Barsten in België. EPO, Antwerpen, 208pp.
- Sinardet, D. (2010). "From consociational consciousness to majoritarian myth: Consociational democracy, multi-level politics and the Belgian case of Brussels-Halle-Vilvoorde." *Acta Politica*, 45 (3), 346-369.
- Voogd, J. (2011). Bakfietsen en rolluiken: de electorale geografie van Nederland. Bureau de Helling, Wetenschappelijk Bureau GroenLinks.
- Voogd, J. (2019) "In het politieke landschap heeft de Biblebelt een duurzaam zusje gekregen: de Greenbelt". *De Correspondent*. <https://decorrespondent.nl/9617/in-het-politieke-landschap-heeft-de-biblebelt-een-duurzaam-zusje-gekregen-de-greenbelt/2534370154591-86bf978c>

Suzanne Akkerhuis (suzanneakkerhuis@gmail.com) is master studente Conflicts Territories & Identities aan de Radboud Universiteit.

Valerie De Craene (Valerie.DeCraene@ugent.be) is onderzoeker, verbonden aan de VUB en UGent.

Suzanne Lansbergen (s.c.lansbergen@students.uu.nl) is bachelor student Sociale Geografie en Planologie aan de UU. Ze is grafisch vormgever van AGORA. Alleen zijn redacteur bij AGORA.